HIŠA OD BARDINCA V LOPARJU
Krajevna domoznanska zbirka v Slovenski Istri

Uvod

V Istri so varovanje narodove kulturne in naravne dediščine lahko začeli uresničevati v kulturnih ustanovah šele po drugi svetovni vojni. Zavest o varovanju dediščine se je razvijala počasneje kot gospodarski in družbeni razvoj v obalnih mestih, ker so na istrskem človeku ostali primanjkljaji, ki so nastali v izobrazbi ljudi zaradi stoletnega zatiranja, ki je bilo najhujši v dobi fašizma. Zaostanek je bil posebno velik pri ustanavljanju kulturnih institucij in gojenju etnološke vede. V primerjavi z Mariborom, ki je dobil Časopis za zgodovino in narodopisje leta 1904, in Ljubljano, ki je dobila Etnografski muzej leta 1923, revijo Etnolog pa leta 1926, je organizirano etnološko delo steklo šele po drugi svetovni vojni.

Prve terenske ekipe Etnografskega muzeja iz Ljubljane so bile v Dekanih, Škofijah in Ospu leta 1949, v Marezigah in Borštu pa leta 1950. Razstava Slovenci ob Jadranu[1] leta 1952 je ponovno odkrila pisane dokumente o našem bivanju na tem območju. Leta 1952 so izšli kratki etnološki opisi v Turnškovi knjigi Od morja do Triglava.[2] Leta 1953 je izšel obsežnejši Etnografski pregled Istre, vendar brez podrobnejše predstavitve slovenske Istre.[3]

Etnološko delo je nato zastalo in se je začelo razvijati v institucionalnih okvirih dokaj pozno. Pokrajinski muzej v Kopru je bil ustanovljen leta 1954, etnologinja je začela delati v njem leta 1961. V Pomorskem muzeju „Sergej Mašera“ v Piranu pa je etnologinja začela delati leta 1978.

Podeželje je ostajalo vsa povojna leta gospodarsko nerazvito in demografsko ogroženo. Velik del etnološke in kulturne dediščine je propadel ali je bil za vedno izgubljen. Gojenje lastne istovetnosti pa se je v večji meri ponovno razmahnilo z osamosvojitvijo po letu 1990 iz individualnih in krajevnih pobud. Začela so izhajati

[1] Slovenci ob Jadranu : Zgodovinska razstava. Koper 1952.

[2] Turnšek, M.: Od morja do Triglava. I. Trst 1952.

[3] Etnografski pregled. V: Slovensko Primorje in Istra. Beograd 1953.

dela, ki so predstavljala govor v Istri, etnološko dediščino in folklorno izročilo. Odkrivala so se nova imena pesnikov in pripovednikov, ki so pričala o trdnosti istrskega človeka in stalnem boju za lastni obstoj, ohranitvi maternega jezika in zemlje na tem z zahoda in juga izpostavljenem delu matičnega ozemlja. Začelo je spontano povezovanje ljudi s te in one strani meje. Na podeželju Slovenske Istre se to nanaša na slovensko narodno dediščino. V tem duhovnem okolju je zrastla ideja o krajevni domoznanski zbirki v Loparju.

Etnoloških muzejskih postavitev je v Slovenski Istri več: etnološka zbirka Pokrajinskega muzeja s sedežem v Kopru, Muzej solinarstva v Sečovljah, Tonina hiša v Sv. Petru s staro torkljo, Benkova hiša v Črnem Kalu in Mazurinov mlin v dolini Dragonje, ki se obnavlja. Za te postavitve je značilno, da so postavljene po konceptu, ki postavlja v ospredje "upoštevanje celovitega procesa od naravnega materiala do končnega izdelka in načina uporabe v življenju"[4]. V zamejstvu imajo slovenske etnološke postavitve Kraška hiša v Velikem Repnu, Etnografska muzeja v Škednju in Ricmanjih ter nastajajoči ribiški muzej v Križu. Vendar pa predstavlja krajevna zbirka v Loparju novost v muzejski dejavnosti na tem območju.

Krajevna domoznanska zbirka v Loparju

Idejo o krajevni zbirki v Loparju je razvila Leda Dobrinja[5], dipl. sociologinja – samostojna raziskovalka iz Loparja. Zametki so v razstavi ob slovenskem kulturnem prazniku, ko je začela delovati Hiša od Ćiuda v okviru zavoda Vita leta 1991. Sledile so kulturne prireditve, zbiranje etnološkega gradiva in prizadevanja za vključitev programa kulturnega oživljanja podeželja v občinski in obalni program. Leta 1993 so bila močna prizadevanja, da se raziskovalna naloga Kulturno oživljanje Loparja vključi v projekt Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre, ki ga je do tedaj izvajal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani. Pri Mestni občini Koper in Krajevni skupnosti Marezige se je iskala podpora za projekt CRPOV. Po izbiri firme ZOP in izdelavi uvajalnega projekta je bila obnova istrske hiše za krajevno zbirko ena od osrednjih nalog za turistični razvoj vasi.

Priprava muzejske zbirke je tekla tudi v okviru nacionalnega projekta študijskih krožkov, ki jih je vodil zavod Vita. Program krožkov je bil od začetka zasnovan na dveh področjih: dvigu kulturnega življenja v vasi in projektu oživljanja vasi. Študijski krožek *Lopar enbot* je zbiral gradivo, ki je bilo vključeno v pripravo za zbirko. Duhovno kulturo, ki je ni mogoče predstaviti v muzejski predstavitvi, pa je enako pomembna kot sta gmotna ali družbena, se je začelo sistematično zbirati leta 1996 v okviru Študijskega krožka *Beseda Slovenske Istre*. Krožek je združil ustvarjalne ljudi, ki so gojili pisano besedo, da so pripravili prvo številko glasila *Brazde s trmuna*. Tej so sledile naslednje,

[4] Ciglič, Z.: Nova etnološka zbirka v dislociranem oddelku Pokrajinskega muzeja Koper. V: Argo 22/1983, Ljubljana 1983, str. 11–13.

[5] Krnel-Umek, D.: V imenu ustvarjalnosti, Primorska srečanja 216/1999, str. 286–287.

do sedaj štiri številke glasila, ki so bile uspešno javno predstavljene. Študijski krožek je sam ali z drugimi društvi pripravil več literarnih večerov in srečanj z znanimi Istrani, kar je smiselno dopolnjevalo kulturno delovanje na podeželju.

V prikazovanje zgodovinske in kulturne posebnosti razvoja Slovenske Istre je Leda Dobrinja posegla v oddajah na Radiu Trst A z orisi pomembnih posameznikov. S tem je ponovno pokazala na že od nekdaj enoten slovenski kulturni in etnični prostor, ki je bil v naši skupni zavesti premalo prisoten. Pri pripravi radijskih oddaj je bilo zbranega veliko gradiva za zbirko. Z zbiranjem gradiva za muzejsko postavitev pa je nastala potreba tudi po objavljanju gradiva o premalo poznani preteklosti istrskega območja. Zato je v letu 1998 začela izhajati prva številka lista *Istrske teme*, ki obravnava tudi aktualna vprašanja. Za promocijo nastajajoče krajevne zbirke je bila ustrezna izdelava promocijskih izdelkov: krožnika z vaškimi simboli, vaškega grba, grafike in unikatne solnice, kar bo služilo tudi za nadaljevanje muzejske dejavnosti.

Nastajanje krajevne zbirke v Loparju je tako potekalo v izredno težkih pogojih. Zaradi vztrajnosti nosilke in podpore skupin in posameznikov je obrodilo sadove. Delo študijskih krožkov z zbiranjem gradiva materialne in duhovne kulture, priprava raziskovalnega in razvojnega projekta ter mladinski raziskovalni tabor[6] so bile dejavnosti, ki jih je izvedel center Vita in so privedle do vključitve vasi Lopar (kot najmanjše lokacije v Sloveniji in prve v Mestni občini Koper ter druge v celotni Istri) v projekt celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) pri Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. V letu 1997 je bila izvedena prva faza obnove stavbe, v letu 1998 je bilo dokončano gornje nadstropje, s čimer je bila omogočena postavitev razstave. Obnovo stavbe je vodil gradbeni odbor. V dogovoru s predstavniki Mestne občine Koper in vaščani Loparja se je leta 1998 začelo oblikovanje programa vsebine in funkcije istrske hiše in priprava projekta, ki ga je opravil zavod Vita: Leda Dobrinja – izvajalka, doc. dr. Duša Krnel-Umek – strokovno svetovanje, Alojz Umek – restavriranje in konserviranje ter oblikovanje zbirke. Postavitev razstave sta financirala Mestna občina Koper in Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

V projektu za leto 1998 je bilo predvideno:

1. Osnovna postavitev gornjega prostora:

- predstavitev gradiva o vasi kot podlaga za stalno zbirko

- postavitev začasne razstave kot del stalne zbirke

- otvoritev začasne razstave

- izdaja kataloga s predstavitvijo vasi

- evidentiranje novih predmetov za zbirko

2. Kuhinja v pritličju:

- postavitev ognjišča

[6] Dobrinja, L.: Raziskovalni tabor "Istra" leta 95 in nikoli več?, Istrske teme 1999, št. 9/10, str. 14

- *evidentiranje in deponiranje predmetov za kuhinjo – pohištvo, posoda, okrasni predmeti*
- *konserviranje dela opreme*

3. Klet v pritličju:
- *evidentiranje opreme*
- *zbiranje orodja za vinogradništvo in poljedelstvo*
- *konserviranje dela orodja in opreme*

Razstava, ki je postavljena v *Hiši od Bardinca* v prvem nadstropju, je del stalne zbirke v okviru muzejske postavitve celotne stavbe in širše zasnovanega koncepta predstavitve etnološke, kulturne in naravne dediščine istrskega podeželja.

Istrska Hiša od Bardinca v Loparju ima več namenov: muzejsko predstavitev tradicionalne istrske kmečke hiše in ponovno odkrivanje slovenske istovetnosti, ki je teklo skozi zgodovino do prve svetovne vojne, a je bilo pretrgano z obdobjem fašizma in povojnim anacionalno naravnanim obdobjem. Hiša ima možnost, da postane pospeševalec krajevnih pobud za oblikovanje lastnega razvoja. V širšem kontekstu pa pomeni prvo stopnjo v kulturno-turistični izmenjavi ob našem večjem odpiranju do sosedov in do sveta.

Istrska hiša predstavlja zbirko etnološke in kulturne dediščine, izhajajočo iz družbenih in gospodarskih pogojev, ki so se oblikovali skozi zgodovino in so bili pogosto težki in neprijazni do človeka. Razmere so bile v nasprotju z romantičnim videzom dežele z milo klimo, veliko sonca, sinjim morjem in jasnino neba. Ta svet je tudi skrivnosten in nerazumljiv površnemu prišleku, ki pogosto ni znal prisluhniti samosvojemu značaju istrskega kmeta, ki je imel v zgodovini preveč ovir, da bi prišel do položaja, ko bi sam krojil svojo usodo.

Krajevna zbirka v Loparju predstavlja novost v muzejski dejavnosti na tem območju. Razstava vsebuje predmete, slikovno gradivo in pisno dokumentacijo. Etnološko gradivo vsakdanjega načina življenja vmešča v zgodovinski čas in poveže v smiselno celoto. Dogodki iz zgodovine slovenske Istre, ki so naznačeni in so še posebej dali pečat času, so bili: prva svetovna vojna, fašizem – narodnostno zatiranje Slovencev in izseljevanje, narodnoosvobodilni boj in delovanje žensk v njem. Povojni čas je prinesel spremembe – obnovo, praznenje vasi in opuščanje poljedelstva.

V slovenski etnologiji je bila to smer, ki je bila uspešno zastavljena v sedemdesetih letih, a se ni nadaljevala. Loparska postavitev pa je še več. Poudarja slovenstvo v Istri, kar je v etnologiji novost na tem prostoru. V Istri močne tendence po navidezni nacionalni neopredeljenosti in multikulturnosti, ki pomeni dajanje prednosti skupinam, ki prihajajo v ta prostor po svojih interesih, kažejo trdno stališče po izražanju lastne istovetnosti in ponosa, so izraz pokončnosti in neomajnosti istrskega človeka, ki je ohranil svojo kulturo in materni jezik skozi zgodovino.

Del zbirke v prvem nadstropju (foto: A. Umek)

Razstavni prostor v prvem nadstropju je vsebinsko razdeljen na tri sklope:

- prikaz gospodarskega življenja in domačega okolja
- vpetost vsakodnevnega življenja v zgodovinsko dogajanje
- krajevne pobude in dejavnost danes.

Na razstavi so predstavljena samo bistvena in izbrana področja, ki jih kažejo posamezne sestavine materialne, družbene in duhovne kulture.

Materialna dediščina kmečke Istre je na razstavi prikazana z moškim delom v hiši, ki ga je spremljalo delo na polju in pri živini, kot je bilo izdelovanje košev in košar ter spremljajočimi dejavnostmi, kot sta bili čevljarski in brivski opravili. Prikaz vinogradništva, ki je bilo pomembna veja gospodarstva, pa je predviden v kleti v pritličju.

Kuhinja z ognjiščem, ki se je imenovala tudi *hiša*, je bila osrednji prostor, kjer se je zbirala družina pri obedih, skupnih delih in prazničnih dogodkih. Bil je prostor za vsakodnevna ženska opravila in zimska moška dela. Žensko delo je bilo vezano na kuhinjo, ki je opremljena z mizo, kuhinjsko posodo, krožniki in jedilnim priborom. Pomembna gospodinjska dela so bila še predenje, pletenje, šivanje in vezenje, ki so predstavljena s šivalnim strojem, vsakdanjo in praznično nošo. Slike narodne noše v času fašizma kažejo na njihov narodno obrambni pomen. Najlepši del razstave je skrinja z ženskimi vezeninami. Žensko ustvarjalnost, ki je premalo priznana in uveljavljena, predstavljajo vezeni prti, perilo in deli ljudske noše.

Spalni del kmečke hiše s posteljo in zibelko je bil s stenskimimi podobami vezan na intimni del življenja in na krščansko verovanje. Posebnost slovenske Istre je

Rekonstrukcija ognjišča v pritličju (foto: A. Umek)

staroslovanska dediščina, ki se je ohranila v cerkvah v dveh pojavnih oblikah: zapisih v glagolici in mašah v starocerkvenoslovanščini.

Dogodki iz zgodovine slovenske Istre, ki so vtisnili močan pečat v vsakdanje življenje, so prikazani v drugem sklopu razstave. Prva svetovna vojna je prinesla italijansko okupacijo in fašizem, ki je povzročil narodnostno, kulturno in gospodarsko zatiranje slovenskega kmeta. Narodnoosvobodilni boj je prinesel osvoboditev in obnovo, ki je pomenila tudi spremembe. Za istrsko podeželje je značilno praznjenje vasi in opuščanje poljedelstva.

V tretjem sklopu so prikazani projekti za oživljanje Loparja in kulturna dejavnost v vasi, ki so se začeli s Hišo od Ćiuda v letu 1991 in z ustanovitvijo zavoda Vita. Razstave etnološke dediščine, likovne kolonije, kulturni večeri in predstavitve publikacij, ki nastajajo na istrskem podeželju, študijski krožki in raziskovalno razvojni projekt so le najpomembnejša dela, ki so predstavljena na razstavi.

Razstava je pregledno postavljena s poudarkom na izbranih eksponatih, kljub obilici gradiva, ki je bilo pripravljeno za zbirko. Majhen razstavni prostor je smiselno predeljen s panoji, ki delijo posamezna področja življenja in dela. Na njih so dokumenti, fotografije in spremljajoči teksti, ki dopolnjujejo zbirko. Slikovno gradivo je postavljeno v okvirjena stekla, kar daje zbirki potrebno preglednost in urejenost.

Čas oblikovanja zbirke je omogočil še zadnji trenutek rešiti posamezne kulturne sestavine s področja materialne, družbene in duhovne kulture. Evidentiranje in zbiranje na terenu je obsegalo različno gradivo: predmete, fotografije, dokumente (pisma, spominski zapiski), skice, terenske zapiske. Zbirka je nastajala z zbiranjem, nakupi,

Otvoritev razstave 16. februarja 2000: z leve Leda Dobrinja, dr. Duša Krnel Umek, Alojz Umek (foto: A. Umek)

restavriranjem, konserviranjem in rekonstrukcijo. Pri njenem oblikovanju je bil uporabljen strokovni pristop. Nastala je obsežna dokumentacijska zbirka za razvojno in domoznansko področje. V načrtu je, da bo imela Hiša od Bardinca stalno in dopolnjujočo se zbirko. Razstava v prvem nadstopju je postavljena kot del stalne zbirke.

Po programu za leto 1999 je bilo predvideno:

„V istrski hiši je v načrtu v pritličju oprema dveh tipičnih prostorov: bivalnega in delovnega, ki izhajata iz tradicionalnega vaškega kmečkega življenja, ki je bilo vezano na poljedelstvo in vinogradništvo. Program dejavnosti v naslednjih letih naj bi obsegal:

1. dopolnitev zbirke in pripravo stalne zbirke v zgornjem prostoru

2. postavitev zbirke v pritličju: konserviranje in postavitev predmetov

3. organiziranje dejavnosti v pritličju s prezentacijo za obiskovalce".

Oblikovanje zbirke in odprtje istrske hiše se vključuje v raziskovalne, kulturne in razvojne projekte kraja. Lopar je postal eno od središč razcveta slovenske istovetnosti v Istri, ki s svojo dejavnostjo na kulturnem in izobraževalnem področju povezuje ustvarjalno in dejavno prebivalstvo. Ideja o muzejski zbirki v Loparju je rasla v povezavi s prizadevanji za hitrejši razvoj podeželja v medsebojni povezavi kulture s turizmom. Postala naj bi sestavni del kulturne in turistične ponudbe na podeželju. Istrska hiša v Loparju po zamisli Lede Dobrinja zapolnjuje temeljno vrzel v ohranjanju in promociji tradicionalnega življenja v Slovenski Istri. To je ponudba za zahtevnejšega gosta v obmorskem turizmu in posebnih skupin, ki v Istri iščejo krajevne značilnosti. Dosedanja dejavnost in prireditve v kraju so privabile že mnogo individualnih obiskovalcev in skupin. S tem se loparska krajevna zbirka po svoji zasnovi in vsebini uvršča v muzealsko usmeritev, ki tudi na Slovenskem išče povezave s turizmom, kar je pokazalo strokovno srečanje muzealcev leta 1999 v Bohinju[7].

V povezavo s turistično ponudbo je že mogoče uvrstiti turistični in kulturni vodnik po okolici Marezig – avtorice Lede Dobrinja; prirejen je izšel v Slovstvenem in

[7] Zborovanje slovenskega muzejskega društva, Bohinj 6.–8. oktober 1999, Ljubljana, Celje 1999.

kulturnozgodovinskem vodniku po Sloveniji[8], ki ga je izdal Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Pohvalno je dejstvo, da je ob otvoritvi zbirke 16. februarja 2000 izšla tudi publikacija o Loparju, ki s teksti in bogatim slikovnim gradivom dopolnjuje zbirko. Publikacijo je prav tako pripravila in uredila Leda Dobrinja.[9]

Sklepne ugotovitve

Varovanje naravne in kulturne dediščine na podeželju je ponovno postalo pomembno v sedanjem času. Ob tem še narašča naše vse večje zavedanje po lastni istovetnosti. Z ustrezno povezavo ob tem nastalih razvojnih ciljev se kaže novo obdobje razvoja slovenskega podeželja, ki bo rastlo iz lastnih pobud. Tovrstnim prizadevanjem bo potrebno dajati večjo podporo in bolj spodbujati ustvarjalnost posameznika na podeželju. Opravljeno delo lahko postane zgled drugim tovrstnim razvojnim projektom. Kljub vsemu povedanemu pa leta 2000 Ledi Dobrinja ni bilo omogočeno, da bi nadaljevala z načrtovanim delom za krajevno zbirko v Loparju.

Duša Krnel Umek

[8] Dobrinja, L.: Po poti anonimnega Istrana. V: Slovstveni in kulturnozgodovinski vodnik. VI. Notranjska, Kras in južna Primorska. Ljubljana 1998, str. 149–170.

[9] Dobrinja, L.: Lopar. Koper 2000.